

SATUL DEALU MARE. FILE DE ISTORIE MEDIEVALĂ

LONGIN S. VĂTĂȘESCU

Localitatea Dealu Mare este situată la 30 km nord de orașul Tirgoviște, pe malul drept al râului Ialomița, pe șoseaua națională Tirgoviște-Sinaia. Ea face parte din cadrul comunei Buciumeni alături de un alt sat — Valea Leurzei. În perimetrul acestui sat sînt: Dealurile Brata, Branîștea și plaiul Sălătrucului¹. Pe teritoriul său curg următoarele ape: riul Ialomița ce o desparte de comuna Buciumeni și piriul Dealul Frumos. Se învecinează la nord cu comuna Pietroșița, est cu comuna Buciumeni, sud orașul Fieni și vest comuna Runcu.

Localitatea s-a denumit pînă în anii noștri — Tița*. Acesta este numele sub care a apărut de la prima mențiune documentară. De ce oare i s-a spus în acest fel încă de la întemeiere? Cel ce vizitează localitatea și va privi cu atenție relieful așezării va observa cum satul este așezat la poalele unor dealuri dintre care unul are o formă proeminentă de mamelon. Forma caracteristică a acestui deal a dat numele satului.

În ceea ce privește prima atestare documentară a satului, există o controversă. Istrate Mocanu Silvia susține că Tița apare în izvoare pentru prima dată la 1532² și numai pentru faptul că în condica moșiei Tița a familiei Belu este trecut hrisovul lui Vlad Înnecatul și în el apare un Nan pe care, cred, îl identifică cu cel ce apare la 9 martie 1572³. Este necesar să facem o precizare și anume că amintita condică cuprinde și documente referitoare la istoria localității Fieni.

Prima atestare a satului, deși numele său nu apare, dar reiese pe baza numelor unor feudali locali și a unor delimitări de moșie ce revin în documentele ulterioare, unde apare toponimul Tița, este din 8 iulie

¹ D. P. Condurățeanu, *Dicționarul geografic al județului Dimbovița*, București, 1890, p. 94.

² Longin S. Vătășescu, *File de istorie medievală, Pietroșița, Dealul Mare, Fieni — sate de plai*, în *Valahica, studii și cercetări de istorie*, 10—11, M.J.D., Tirgoviște, 1978—1979, p. 413.

³ Istrate Mocanu Silvia, *Răpirea pămînturilor moșnenilor din comunele Bezdead, Tița și Șerbănești de către biv vel logofătul Ștefan Belu în primele trei decenii ale veacului al XIX-lea*, lucrare de diplomă, București, 1963, p. 8.

⁴ Colecția Arsene Popa — Dealul Mare, Actul nr. 3, izvod din 1699 după hrisovul din 9 martie 1572 sau Arh. St. București, mss. 686, f. 2v—3.

1561⁴. I se întărește de către Petru cel Tânăr „lui Nan și cu feciorii lui... ca să-i fie lui moșie la Fieni din hotare în sus“. Același Nan credem, reapare în mod sigur în hrisovul lui Alexandru Mircea din 9 martie 1572⁵. „Dat-am domnia mea poruncă a domniei mele lui Nan și feciorilor cîți Dumnezeu îi va dărui, ca să-i fie lui moșie în hotarul Fienilor în sus“. Și unul din reperatele moșiei este „și pînă la detunătura Fireților în jos la izvorul Țița și pe Țița în sus pînă la munte“. Dacă există numele pîriului neîndoielnic și satul, căci în cazul nostru de la numele satului trebuie să provină și numele apei. Să nu se înțeleagă din cele expuse mai sus că am obiecta împotriva coboririi în trecut a vechimii sale la 1532. Nicidecum, deoarece satul este mult mai vechi decît această dată și interpretînd hrisovul lui Matei Basarab din 1642(3)⁶ Țița este o așezare anterioară formării statului feudal românesc la sud de Carpați.

În acest hrisov din 9 martie 1572 domnia judecă pricina dintre Nan și Berivoie din satul vecin Fieni, ambii avînd moșie în hotarul dintre cele două sate. În urma a două judecări domnul dă dreptate lui Nan, ce cu 24 de boieri își delimitează semnele de hotar ale moșiei. Același Nan va vinde mai tirziu o parte din moșia sa lui Măinea și fraților săi pentru o sumă de 700 de aspri. Ne confirmă hrisovul lui Mihnea Voievod din 21 aprilie 1582 prin care este întărită acestora cumpărătura⁷. Tot din vremea lui Mihnea avem o mărturie indirectă. În timpul lui Constantin Brîncoveanu — 1708 iulie 13 între Țița și Pietroșița are loc o judecată pentru stăpînirea muntelui Zănoaga⁸. Țițienii afirmă că acest munte a fost plătit numai de ei de șugubina șoimilor în vremea lui Mihnea cu 90 de vaci. Este vorba de prima domnie 1577—1583, deoarece spun ei că și sub Petru Cercel (1583—1585) satele Pietroșița și Țița sînt pedepsite pentru că n-au îndeplinit darea șoimilor.

Din vremea lui Petru Cercel pînă sub Matei Basarab se constată aproape o totală absență a satului, cu unele excepții. În 1592 apare ca martor într-un document cu prilejul unei vînzări făcute la Pietroșița, Radu din Țița⁹. Tot ca martor, de data aceasta în veacul al XVII-lea, la 1619 apare cu prilejul unei vînzări la Șerbănești în hrisovul lui Gavril Movilă, Fătul din Țița¹⁰.

Sub Matei Basarab urmașii lui Nan își vînd părțile lor de moșie în hotarul Fienilor unor boieri din afara satelor noastre. Este cazul logofătului Nenciu din Bărbătești și a căpitanului Tănase din Tîrgoviște. Astfel Stanciu vătaful din Țița și cu Manea tot de aici își vînd părțile de moșie căpitanului Tănase — 1642¹¹, și respectiv 1647¹². Nenciul logofătul cumpără și el de la diaconul Stoica ginerele vătafului Stanciu a

⁴ Arhivele Statului, București, mss. 686, f. 1v—2.

⁵ *Ibidem*, f. 2v—3.

⁶ Longin S. Vătășescu, *Semnificații ale hrisovului din 15 ianuarie 1605 în istoria localităților Fieni și Pietroșița*, Valachica, M.J.D., Tîrgoviște, 1979, p. 193.

⁷ Arhivele Statului, București, mss. 686, f. 183v—184.

⁸ *Ibidem*, *Mitropolia București*, III 5.

⁹ *D.I.R.*, B., XVI, vol. VI, p. 55.

¹⁰ *Ibidem*, XVII, vol. III, p. 371.

¹¹ Arhivele Statului, București, *Mănăstirea Căldărușani*, XXXII 7.

¹² *Ibidem*, XXXII 9.

treia parte din averea socrului său la Fieni¹³. De asemenea Stan feciorul judeului Măinea din Țița vinde și el Nenciului Bărbătescu 4 locuri în hotarul de sus al Fienilor și o jumătate de vad de moară¹⁴.

Dar moșiile cumpărate de cei doi boieri nu vor rămâne multă vreme în stăpînirea lor, pentru că vor fi cumpărate de Mănăstirea Căldărușani, cum este cazul boierului din Bărbătești sau făcute danie Mănăstirii de Tănase căpitanul. Astfel la mijlocul veacului al XVII-lea în hotarul sudic al satului Țița se înstăpînește acest mare feudal. Cele două sate vor apărea mereu împreună de cîte ori va fi amintită în documente moșia Căldărușanilor. La 12 mai 1651 Matei Basarab întărește moșia mănăstirii în hotarul celor două sate. „Însă de la Țița din hotarul de sus 34 de locuri în lungul locului pe 80 de stînjeni, iar în lat 15 stînjeni... și au dat toate lingă hotarul cel bătrîn“¹⁵. Observăm cum s-a făcut totodată și comasarea tuturor locurilor într-o anumită parte. Dar pentru o mai corectă apreciere a celor 34 de locuri în hotarul Țiței, recomandăm a se vedea harta moșiei Țița a familiei Belu¹⁶.

Un alt boier ce cumpără moșii de la țîțieni este Neagoe din Săcuieni — Dimbovița. La data respectivă este mare poszelnic¹⁷, ajungînd mai tîrziu mare ban¹⁸. Acesta face cumpărături cam în aceeași vreme și în satul vecin Pietroșița. Popa Stanciu din Țița vinde lui Neagoe partea sa de moșie „den sus de Petroșița pînă la munte“, a treia parte din partea țîțienilor, pentru marea sumă de 1000 ughi¹⁹. Este cam în același loc, unde marele postelnic face cumpărăturile de la pitroșițeni. Pe boierii din Săcuieni îi vom mai întîlni în acte referitoare la cumpărări de munți pe Ialomița.

În vremea lui Antonie vodă din Popești, Bulineștilor din Țița li se întăresc printr-un hrisov domnesc toate cumpărăturile înaintașilor lor amintite în hrisovul lui Mihnea din 21 aprilie 1582 făcute atunci și cele ulterioare în sumă de 6410 aspri²⁰.

Printre alte întăriri este și o delniță în sat la Țița de 14 pămînturi cumpărate mai tîrziu de pietroșițeni de la Bulinești, pentru care vor izbucni certuri și judecăți. Multe din comupărăturile întărite sînt la Cernica, moșie aflată în hotarul Bezdeadului. În ultimul sfert al veacului al XVII-lea — vremea lui Șerban Cantacuzino în sat se infiltrează ca stăpînitor de moșii Mitropolia din Tirgoviște. Este aceeași vreme cînd pătrunde și în așezarea vecină Pietroșița. Modul de penetrație al marelui stăpînitor este în mare măsură zălogul, dar uneori și cumpărăturile directe. Astfel la 25 iunie 1684 Balea din Țița își zălogeste moșia pentru împrumutul făcut de la dichiul Damaschin al Mitropoliei²¹. La fel procedează Chiriac și Bordea pe 19 aprilie 1684²². Sînt cazuri, cum afir-

¹³ *Ibidem*, XXXII/10 — 1647, martie 29.

¹⁴ *Ibidem*, XXXII/12, 1648, iunie 5.

¹⁵ *Ibidem*, XXXII/18.

¹⁶ Biblioteca Academiei R.S.R., *Cabinetul de hărți*, nr. 2360.

¹⁷ Arhivele Statului, București, *Mitropolia București*, XXXIX/19.

¹⁸ Nicolae Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, 1902, p. CXIII.

¹⁹ Arhivele Statului, București, *Mitropolia București*, XXXIX/19.

²⁰ *Ibidem*, mss. 686, f. 62, 1671, mai 3.

²¹ *Ibidem*, *Mitropolia București*, XXXIX/36.

²² *Ibidem*, XXXIX/34.

mam mai sus, cînd Mitropolia face cumpărături directe. De exemplu Teodor fiul vătafului Stanciu din Țița își vinde toată partea sa de moșie din sat și din împrejurimi pentru suma de 25 ughi.

Din vremea lui Constantin Brîncoveanu sînt două atestări în legătură cu satul. În primul rînd este trecut pe harta stolnicului Constantin Cantacuzino printre cele 53 de sate ale județului Dimbovița la acea epocă județul cu cel mai mare număr de sate din țară²³. Acest interesant monument cartografic a fost tipărit la Padova în 1700. Din 10 iunie 1705 este a doua știre, care ne lămurește că satele Țița și Bădeni au avut diferende pentru moșia Dumbrăveaua, aflată în latura vestică a satului²⁴.

La 1747 reîntilnim Mitropolia în judecată cu Stan din Boldești — județul Seac, cel din urmă pretextînd că Mitropolia ține în stăpînire la Țița în mod samavolnic moșia strămoșului său Teodor²⁵. Neîndoios este acel Teodor fiul vătafului Stanciu, căci spune susnumitul Stan, Mitropolia „o stăpînește de 63 de ani“. Este vînzarea amintită la 1 iunie 1684. Evident, acesta pierde judecata „pentru că Mitropolia stăpînește cu bun temei această moșie. Tot din acest an avem și unele însemnări de livezile și locurile pe care le deține Mitropolia la Țița în locul numit „Mlăci“²⁶.

O statistică sumară ne-a dus la concluzia că deținea în jurul a 400 stînjeni livade și peste 15 locuri unele amestecate cu ale sătenilor. Acesta ar fi tabloul posesiunilor în sat, harta moșiei Țița ne poate indica cu precizie locul și mărimea lor. Mult mai tîrziu aproape de mijlocul veacului următor între urmașii logofătului Belu și Mitropolie se vor isca judecăți privind aceste proprietăți.

Satul va mai apărea tot la mijlocul veacului al XVIII-lea în cărțile de porunci ale lui Grigore Ghica din 27 martie 1750²⁷ și Mihai Cehan Racoviță din 31 august 1754²⁸, dar în pricini de judecată cu Mănăstirea Căldurășani pentru călcări de moșie. Tot în același sens este dată și porunca lui Alexandru Ipsilanti din 6 septembrie din 1876 pentru moșia Fieni Țița — alegere de hotare: „34 de locuri de la Țița din hotarul de sus“. Doi ani mai tîrziu așezarea este enumerată printre satele județului Dimbovița în memoriile generalului Bauer²⁹. În timpul războiului turco-rus 1768—1774 generalul Bauer ia parte la campaniile militare desfășurate pe teritoriul Țărilor Române și în aceste condiții cunoaște foarte bine cele două principate, îndeosebi Țara Românească, despre care va scrie niște memorii foarte interesante. Astfel este prezentat satul: „Ziza — village avec une église près du précédent“.

²³ Constantin C. Giurescu, *Harta Stolnicului Constantin Cantacuzino*, în *Rev. Istorică Română*, vol. XIII (1943), fasc. 1, p. 18.

²⁴ Arh. Statului, București, mss. 686, f. 188v—189.

²⁵ *Ibidem*, *Mitropolia București*, XXXIX/68 și 69.

²⁶ *Ibidem*, mss. 686, f. 41—43.

²⁷ *Ibidem*, *Mănăstirea Căldurășani*, XXXII/21.

²⁸ *Ibidem*, XXXII/31.

²⁹ Bauer gen. Frederic Guillaume de, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt et Leipzig, 1778, p. 158.

În ultimele trei decenii ale secolului XVIII — constatăm o vânzare făcută de țîțieni a moșiei avute de la strămoșul lor Nan, situată din drumul Pietroșiței pînă în muntele Măgura, între Ialomița și pîriul Valea Țîței. În altă împrejurare am arătat că în vechime satul Țîța era despărțit de Pietroșița de riul Ialomița din vatra sa pînă în munte³⁰. Moșia amintită a fost împărțită pe trei moși, adică trei urmași ai lui Nan din care își trag obîrșia astăzi Boiereștii, Chiricioii și Precupeții, fiecare din aceștia avînd a treia parte din sfoara de moșie sus pomenită. Pînă la 1771 toată partea Chiricioilor în această sfoară a fost cumpărată de Marin Vătaful din Pietroșița³¹. Urmează moșul Precupeților în 1777³² cu ultimul cel Boieresc „să fie cumpărat: una la 1778, din drumul Pietroșiței în calea Muntelui Glava și apoi în 1793 a doua parte a acestui moș, din Muntele Glava în Valea Doicii³³. La sfîrșitul veacului al XVIII-lea își vînd țîțienii această mare moșie, pe care însă la începutul secolului XIX un reprezentant al Boiereștilor, medelnicerul Ioniță Boierescul, să înceapă o intensă activitate de recîstigare a părții sale din moșul Boiereștilor — a treia parte — atît în hotarul cu Pietroșițenii cît și în hotarul cu Fienii. Apoi, pe baza dreptului de protimisis ce-l invocă, răscumpără toată partea Boiereștilor și unele părți din ceilalți doi moși: Chiricioiii și Precupeții. În 1807 martie se încheie între fiii vătafului Marin din Pietroșița, Constantin și Marin cu medelnicerul Ioniță o înțelegere privitoare la stăpînirea moșiei cumpărată anterior de vătaful Marin. Astfel pietroșițenii stăpînesc două părți din moșia ce se întinde pînă în muntele Măgura, lată din Ialomița în pîriul Valea Țîții, iar medelnicerul o parte, exact cît stăpînea întregul moș Boieresc. Muntele Clava trece însă două părți în posesia Boierescului și o parte în stăpînirea fiilor lui Marin Vătafu³⁴. Cîțiva ani mai tîrziu medelnicerul se va judeca cu Bulineștii și Brașoveștii din Țîța pentru moșie în sat și în 1816 mai 13, stabilește și cu aceștia o înțelegere³⁵. Bulineștii își vor stăpîni numai proprietățile cuprinse în hrisovul lui Antonie Vodă din Popești — 1671. Ioniță va stăpîni a treia parte dintr-un moș ce i se cuvine ca drept de părtaș și pe baza dreptului de protimisis să răscumpere părțile de moșie după 9 zapise, cumpărături făcute de Bulinești de la Precupeți și Chiricioi în sat³⁶. El își va spori moșia, pe care după multe procese a reușit s-o obțină de la cei ce o stăpîniseră o bună bucată de timp. Au fost trase cele șase trăsuri pe întreaga moșie din care făcîndu-se împărțirile necesare, au rezultat 1237 de stînjeni. Aceasta a fost întinderea moșiei lui Nan din Țîța „și fiind această moșie a lui Nan din Țîța“. Însă este împărțită la neamurile coborîtoare în număr de trei. Deci fiecăruia i-au aparținut inițial 412 stînjeni³⁷. Ulterior au fost alese

³⁰ Longin S. Vătășescu, *Semnificații ale hrisovului din 15 ianuarie 1605*, p. 196.

³¹ Arhivele Statului, București, mss. 686, f. 120v—121.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f. 59 v.

³⁵ *Ibidem*, f. 44v—48.

³⁶ *Ibidem*, f. 48—49.

³⁷ *Ibidem*, f. 31 v—32 v—39.

și cumpărăturile celorlalte două părți pe baza celor nouă zapise cumpărate prin protimisii. Deși s-a zbatut mulți ani, pentru a-și redobîndi și reîntregi proprietățile moștenite, medelnicerul le va vinde după un scurt timp marelui logofăt de Țara de Sus, Ștefan Belu³⁸.

În al doilea deceniu al veacului al XIX-lea la marginea hotarului satului Țița a apărut o mare primejdie. Satul vecin Bezdeadul fusese cumpărat de unul din marii latifundiari ai epocii — Ștefan Belu. Despre eroica rezistență a moșnenilor țîțieni și a întregului plai Ialomița împotriva nemilosului acaparator de ocine strămoșești am relatat în altă împrejurare³⁹. Faptul ce trebuie să-l relevăm aici este acela că în scurt timp întregul sat este cîtropit de Belu.

O privire generală asupra satului în prima jumătate a veacului al XIX-lea, mai precis în primele patru decenii, ne-o putem contura din trei izvoare extrem de importante. În primul rînd — catagrafia de la 1810, din care reiese că Țița era o așezare de categoria a doua. La această dată avea un număr de 51 de case. Populația număra 165 de locuitori dintre care 812 bărbați și 84 femei⁴⁰.

La începutul celui de al treilea deceniu întreaga așezare avea mai mult de 111 gospodării. Relatează harta rusă din 1835⁴¹. Este un progres sensibil al satului dacă ne gîndim că în răstimp de 25 de ani au existat destui factori economici, sociali și politici, ce au stîmjenit dezvoltarea firească a așezărilor noastre, legați de împrejurări interne și externe.

În 1838 existau 119 familii cu numai 8 mai mult ca în 1835⁴². Așezarea s-a dezvoltat lent comparativ cu vecinul său nordic Pietroșița, ce a cunoscut o adevărată explozie demografică. Populația satului număra în jur de 400 de locuitori. Din cele 119 familii peste 100 sînt de clăcași. Satul lucrează : 182 pogoane de fin și porumb, crește 125 cai, 79 de boi, 147 vaci, 100 capre, 64 rîmători, 31 stupi, cultivă 146 pruni, 407 pomet.

Întrucît catagrafia pentru Țița ne dă două statistici — privitoare la bogăția sa animalieră și suprafața de pămînt lucrată, am ales-o pe aceasta avînd și aici rețineri serioase asupra unor cifre.

În ultimul deceniu, spre mijlocul veacului al XIX-lea n-am mai întîlnit izvoare importante, care să ateste prezența sa legată de evenimente istorice sau fenomene social-economice deosebite cu ecou în viața așezării. Constatăm numai hotărnicia moșiei Țița a căminarului Dimitrie

³⁸ *Ibidem*, f. 61—61 v.

³⁹ Longin S. Vătășescu, *Frămîntări sociale pe Ialomița superioară în ajunul revoluției dela 1821* în Biblioteca Valahica, studii și materiale de istorie și istorie a culturii, M.J.D., Tîrgoviște, 1975, pp. 167—172.

⁴⁰ Alexandru A., Popescu Runcu, *Catagrafia județului Dimbovița la anul 1810*, Tîrgoviște, 1936, p. 14.

⁴¹ Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. St., București, 1957, p. 23.

⁴² Arh. St., Buc., *Catagrafia plaiului Ialomița — Dimbovița, 1838*.

Belu fiul logofătului Ștefan Belu la 1838 ⁴³, făcută de serdarul inginer Teodor Paladi și care poate fi urmărită în detaliu pe harta cu același nume. Apoi o judecată ce se duce între căminar și Mitropolie timp de 7 ani — 1841—1848, pentru unele locuri din mlăci și pentru trei munți : Curmăturile, Surlele și Brîndușa ⁴⁴.

Sat în majoritate cu moșneni pînă la începutul veacului al XIX-lea, și ca urmare a atribuției sale de sat de plai principal pe Valea Ialomiței la granița cu Transilvania, va decade brusc în prima jumătate a secolului XIX-lea, cînd este aservit în întregime.

⁴³ *Ibidem*, mss. 686, f. 412—413 v.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 430—432.

